

Oleksandr Oles' works developing in the mainstream of symbolism combine examples of poetic verbalism and intensified imagery. That is why the author of the article reveals peculiarity and innovation of Oleksandr Oles' symbolic discourse in European context.

Key words: *symbolism, context, poetics, symbol, aesthetics.*

УДК 821.161.2—94.09«199»

Тетяна Черкашина

КОНЦЕПТ «ДІМ» В УКРАЇНСЬКІЙ МЕМУАРИСТИЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено аналізу основних значень концепту «дім» у мемуарних творах українських авторів ХХ століття. Об'єктом дослідження стали спогадові твори «Мій шлях» Степана Васильченка, «Автобіографія» Остапа Вишні, «Зачарована Десна» Олександра Довженка, «Дитинство» Андрія Заливчого, «Без коріння» Наталени Королевої, «Дороги моїх днів» Валер'яна Поліщука, «Золоті дні золотого дитячого віку» й «Автобіографія» Олени Пчілки, «Мемуари» Софії Русової. Було проаналізовано два основних значення цього концепту — дім як будинок, оселя, місце, придатне для життя; та дім як об'єднання людей, родина, зі своїми усталеними звичками, правилами, традиціями. Найпоширенішими типами житла, представленими в українській мемуаристиці ХХ століття, є великі родинні маєтки, прості селянські хати та міські квартири. Зазвичай вони були одночасно приватним і публічним простором; освітніми, виховними, інтелектуальними центрами; місцем, де перетиналися різні мови, різні культури, різні традиції. В українській мемуаристиці ХХ століття концепт «дім» був тісно зв'язаний з концептами «родина», «щастя», «спокій», «затишок». У низці мемуарних творів він актуалізується як холодний, байдужий, відчужений простір.

Ключові слова: *мемуари, концепт «дім», маєток, хата, родина, простір.*

Українська мемуаристика останнім часом дедалі більше привертає увагу вітчизняних фахівців різних галузей знань, передусім літературознавців, істориків, соціологів, мовознавців. Активізуються дослідження індивідуальної й колективної пам'яті; літературного портретування, у тому числі автопортретування, психопортретування тощо; окреме місце посідають жанрологічні й поетологічні студії, що допомагають краще усвідомити природу українського мемуарного письма; історико-літературні дослідження мемуарного спадку окремих спогадовців чи мемуарної спадщини певної доби; за різноплановою інформацією, що міститься в мемуарах, реконструюється портрет епохи, певних державних інституцій, літературно-мистецьких угруповань; вивчається мова українських мемуаристів тієї чи іншої доби, ідіостиль окремих спогадовців (дивись з цього приводу монографії Олександра Галича [5–7], Ірини Констанкевич [10], Марії Федунь [20], статті Артема Галича [3; 4], Наталі Мажари [12; 13], Ольги Стадніченко [18; 19] та ін.). Однак і сьогодні малодослідженою лишається концептосфера української спогадової літератури, зокрема аналіз її основних концептів, як-от: життя, родина, житло, виховання, подорож тощо. Метою

цієї студії є аналіз концепту «дім» в українській мемуарній прозі ХХ століття, зокрема виокремлення його основних концептуальних значень.

Концепт «дім» є одним із ключових в українській мемуаристиці ХХ століття, він являє собою особливу модель, що складається з багатьох значень, основними з-поміж яких є дім як будинок, оселя, місце, придатне для життя, та дім як об'єднання людей, родинний осередок. У першому випадку йде взаємонакладання концептів «дім» і «житло», у другому випадку поєднуються концепти «дім» і «родина».

Найчастіше згадуваними типами житла в українських спогадових творах минулого століття є великі родинні маєтки, прості селянські хати й міські квартири. Об'єктом подальшого аналізу стануть перші два типи житла, яскраво репрезентовані у творах «Мій шлях» [1] Степана Васильченка, «Автобіографія» [2] Остапа Вишні, «Зачарована Десна» [8] Олександра Довженка, «Дитинство» [9] Андрія Заливчого, «Без коріння» [11] Наталени Королевої, «Дороги моїх днів» [14] Валер'яна Поліщука, «Золоті дні золотого дитячого віку» [16] й «Автобіографія» [15] Олени Пчілки, «Мемуари» [17] Софії Русової.

Оповіді про родинні маєтки починалися зазвичай з історій їх придбання й подальшого облаштування, опису місцевості й будівель, внутрішнього інтер'єру, загальної атмосфери осель. Як пригадувала Олена Пчілка, її батько, Петро Драгоманов, «купив собі в одного міщанина будинок і велику садибу. Будинок був малий і старий, а садиба — дуже велика, схожа на садибу Драгоманових у Будищах: так само була та гадяцька садиба на високій, крутій горі і спускалася до річки Псла. <...> Дивлячись з нашого двора на все те поєднання гір, води й зелених, я завжди думала, що се чи не найкращий на всю Полтавщину краєвид. <...> Мав час наш батько, Петро Драгоманов, надивитися на той краєвид, бо як оселився на тій Драгоманівській горі, у тому дворі, що збудував собі, розточивши куплений будинок та поставивши всяку иншу забудову, так і не міняв уже свого житла ніколи. Увесь вік прожив у Гадячому, разом з своєю дружиною, нашою мамою, Єлизаветою Іванівною Цяцьківною» [16, 16].

Це були великі за площею маєтки, з розкішним садом, численними господарськими приміщеннями. Власники зазвичай приймали найактивнішу участь у всіх господарських справах своїх садіб, зналися на всіх тонкощах ведення господарства. «Батьки мої дуже любився. По народженні двох дітей, старшого сина Олександра і дочки Марії, вони виїхали з Сибіру і купили на Чернігівщині садибу та тисячу десятин землі у пані Ходинцової біля села Алешня (Городнянського повіту). Це був страшенно глухий закуток, — ліси, піски, болота. <...> Молоде подружжя Ліндфорс бадьоро взялось за піонерську працю. <...> Маленьку хату пані Ходенцової мій батько перебудував на дім з вісьмома кімнатами і з мезоніном на дві кімнати, оточив його садом. Широкий зелений двір з стайнями та кухнями упирався просто в темний сосновий бір. Скоро в залі залунав фортеп'ян мистецькою грою моєї матері, учениці Фільда. Батько із захопленням віддався господарству, осушував болота, перевертав їх у сінокося, корчував ліс, сів жито, овес, гречку» [17, 13–14], — згадувала у своїх мемуарах Софія Русова.

Маєток одночасно був закритим, локальним, інтимізованим простором, у межах якого жила, працювала, виховувала дітей окрема родина; і відкритим, публічним, гамірним простором, в якому перетиналися різні мови, різні культури, різні світогляди, бо в маєтку мешкали також слуги, приїздили гості, заходили сусіди.

Переважна більшість родинних маєтків була привітним, гостинним місцем, де завжди були раді гостям, місцем, де жваво обговорювалися найостанніші новини, велися інтелектуальні бесіди, але у той самий час розігрувалися сімейні драми, вирішувалися долі людей, налагоджувалися любовні справи. За згадками Софії Русової,

«наша Алешня чимало сприяла розв'язанню ріжних персональних справ чужих для нас людей. Вона вабила своєю ізольованістю. Навкруги двора й саду ліс. В саду чудова липова алея, всередині в домі той комфорт старовинних аристократичних осель, де не було нічого зайвого, але все було влаштовано гарно, затишно. Молоко наше славилось в цілій околиці, а наш старий кухар умів добре нагодувати. І батько й сестра давали гостям волю жити так довго й так, як їм хотілося. Ось чому у нас завше бувало два-три гостя з Києва, і почували вони себе якнайкраще: хто поправляв своє здоров'я, хто загоював яку-небудь сердечну рану» [17, 34]. Ці маєтки ставали своєрідним ідеалізованим простором, куди спогадів хотілося повертатися знов і знов. При цьому йшло взаємонакладання концептів «дім», «спокій», «затишок».

Родинні маєтки були виховними, освітніми й інтелектуальними центрами, першорядного значення надавалося навчанню дітей, яким займалися, здебільшого, самі батьки. За словами Олени Пчілки, «через те, що наші батько й мати не були пани дуже великі, то в нас, на наше щастя, ніколи не було ні “гуверньорів”, ні “гувернанток”. Нас гляділа й виховувала сама мама, за допомогою няньок, а коли ми доростали до книжної науки, то вчив нас батько» [16, 22], «він же дбав і про те, щоб ми ще змалку пізнавалися з найкращими авторами: давав нам Пушкіна, Лермонтова, Гоголя. Вчили ми багато віршів напам'ять» [16, 28]. Наявність великої, гарної бібліотеки була обов'язковим атрибутом будь-якого українського родинного маєтку XIX — початку XX століть. Як згадувала Софія Русова: «Ми щоліта їздили в Алешню, і там я втопала в чудову бібліотеку мого батька. З захопленням читала я Руссо, Вольтера, Гете, Шіллера, захоплювалась Байроном, читала Мішо — Історію Хрестових походів, енциклопедистів, накидалась на кожний новий роман мого улюбленого Тургенева, якого твори саме тоді почали з'являтися. Начитавшись цієї краси, я мрійно ходила по алеях нашого чудового саду: там повно було рож, левкоїв, що їх так любив мій батько, або сиділа коло татка на веранді, а сестра нам читала вголос модного тоді Дікенса, і татко сміявся гуморові великого англійця в “Записках Піквікського Клубу”» [17, 33].

Потім ці моделі сімейного виховання і навчання переносилися вже у власні родинні оселі. «В 1880 році ми переїхали з Луцького в Колодяжне й оселилися там у маєткові мого чоловіка <...>. Головним моїм завданням <...> було виховати Михайла і Лесю <...>. Діти з великою охотою читали Кулішеві твори, оповідання Марка Вовчка. “Пана Твардовського” Гулака-Артемівського знали напам'ять. Великим вкладом до лектури дітей були Андерсеніві казки в перекладі Старицького і сербські пісні в його ж перекладі» [15, 29], «моя

хатня робота <...> була так би сказати педагогічно-літературною» [15, 28], — писала у своїй автобіографії Олена Пчілка.

Якщо для навчання грамоті спеціально відводився окремий час, то решту, необхідних для подальшого життя, знань, умінь і навичок діти отримували, спостерігаючи за дорослими, про що неодноразово згадували у своїх спогадах Софія Русова та Олена Пчілка.

Модель родинної оселі як виховного, освітнього центру була притаманна й для іншого типу житла — простих селянських хат, у яких зростали більшість українських спогадовців ХХ століття. Ці хати були невеликими за площею, склалися з невеликої кількості приміщень, здебільшого, з сінника і великої кімнати з піччю, в якій і жила вся велика селянська родина, що складалася з кількох поколінь. У мініатюрі «Зарізяка», що входила до збірника новел «Дитинство» [9], Андрій Заливчий лишив доволі лаконічний, але вельми промовистий опис подібної оселі: «Хата. Синьовато-білі стіни, сірі вікна, сіра лава, сірі двері, велетенсько нависла над хатою піч з білосинім коїном, темно-жовта долівка, темно-зелений світ по кутках переходить в п'ятьму, заперті вікна, заперті двері сінешні й хатні. Під лавою вогко і темно» [9, 9]. Сприйняття розмірів хати у дорослих і дітей, особливо малих, звичайно було різним. За спогадами Олександра Довженка, «мати жалілася на тісноту, ну, нам, малим, простору й краси вистачало» [8, 46]. Обов'язковими атрибутами простої селянської хати були велика піч, у якій готували їжу й на якій спали, та образи, під якими на свята запалювали лампадку.

Батьки спогадовців, володарі цих хат, багато і важко працювали, щоб прогодувати свої великі родини. Незважаючи на тяжку щоденну працю, вони завжди знаходили час на сімейне навчання та виховання, намагаючись дати дітям більше, ніж мали вони самі. «Між працею і бідунням все ж можна було почути в сім'ї і пісню, і жарт, і байку, і книжку» [1, 10], «Батько був трохи грамотний, — учивсь колись у дяка, — любив у свято сам почитать, поважав у людях освіту. Живучи з сім'єю у великих злиднях, він зворушливо піклувався про нашу освіту, давши нам з цього боку навіть більше того, що міг давати з його злиднями» [1, 10], — згадував Степан Васильченко.

Поки батьки працювали, діти жили своїм нехитрим життям, чи не найяскравіше описаним у спогадових творах Остапа Вишні [2], Валер'яна Поліщука [14] та Олександра Довженка [8]. Діти пізнавали навколишній світ, бавилися, коли підросли — допомагали батькам, отримуючи в комплексі те, що Валер'ян Поліщук, посиляючись на Остапа Вишню, називав «профосвітою селянської дитини» [14, 7]. За спогадами Валер'яна Поліщука, це мало такий вигляд: «Пас я і гуси — тут ціла гама розваги: млинки в рівчаках

ставити, кидати шапками на гусей, ловити гусака, їздити човном, проситись, коли займуть у шкоді і курити тютюн крадений до того, що аж нудить і голова крутиться. Свині пасти, тут є свої плюси: їзда верхи на старій свині, гра в цурки та довгої мети, в шапка, з ромену в'язати снопи і складати скирти. Корови пасти — тут хоч і відповідальність, зате десь під лісом, далеко від дому, хлопці і дівчата, — вибираєш собі коханку, словом, починалося парубкування, а там і до школи» [14, 7]. Тим самим, концепт «дім» у спогадовців стійко асоціювався з концептами «дитинство» і «щастя», а згадка рідних хат у мемуаристів викликала стійку асоціацію із втраченим раєм дитинства.

Інша модель родинного дому постає зі спогадів [11] Наталени Королевої. Після тривалого перебування за кордоном юна Наталена, виведена у белетризованих спогадах під домашнім ім'ям Ноель, повертається у Київ до міського маєтку свого батька, де він жив з її мачухою.

Уже в першому описові будівлі виринає порівняння розкішного родинного маєтку з готелем — місцем зустрічі випадкових людей, тимчасового приміщення, в якому людина недовго перебуває під час переїзду з одного місця в інше: «Сани затрималися перед кам'яницею, яка видалася Ноель ніби витятою зі старих ілюстрованих книг. Невже ж у такому домі живуть, як у правдивому "готелі"? Замість звичних білих стін, що спінили своєю біллю на сонці, замість випечених на помаранчево черепиць, бачила вона великий триповерховий будинок із блідо-жовтих, знебарвлених, навіть оміткою не покритих цегол, оздоблений прикрасами зі звичайного заліза й залізною бляхою вкритий. А перед домом — вузький хідничок, також із жовтих цегол, із високими каштанами на зовнішньому краю» [11, 48].

Надалі, за ходом оповіді, авторка постійно акцентує увагу на тому, що цей дім, незважаючи на свої розкішні інтер'єри, бурхливе суспільне життя (бали, численні гості), так і не став для неї рідною домівкою. Уже через кілька днів після її повернення із-за кордону, Наталену відправили у київський пансіон шляхетних дівчат, по виходу з якого її одразу ж видали заміж. Тож великий розкішний київський маєток її батька став для Наталени передусім простором холоду, байдужості, відчуженості. Як описувала письменниця свій перший спільний обід з батьком і мачухою одразу ж по приїзді: «Побачивши на цьому першому обіді всіх членів "своєї" родини, Ноель не могла не відчувати й не помітити, що зв'яже їх троє лише перебільшена чемність, як між малознайомими випадковими людьми; але ж ця чемність тільки прикриває цілковиту взаємну байдужість» [11, 53].

Ефект відчуженості підкреслювався й доволі промовистою деталлю опису будинку — люди, що його населяли, розмовляли різними мовами, часом не розуміючи один одного. Авторка

згадувала, що батько й мачуха розмовляли між собою російською, з Наталеною батько говорив французькою, яка була для неї рідною, спілкуючись іспанською, слуги розмовляли й своїми мовами, не завжди зрозумілими головної героїні: *«Лиш один лакей Еміль, що зустрів їх на двірці, вмів говорити по-французьки, інші ж слуги не знали жодної з мов, що існують для міжнародного порозуміння. За те всі вони говорили по-московському, більшість — також по-польськи, лише сама Маруся не говорила ні так, ні так — а виключно “по-своєму”»* [11, 49–50]. Усе це привносило дискомфорт для перебування Наталени в цьому маєткові.

При описі свого дому авторка постійно зверталася до асоціацій із холодом, кригою, некомфортним для мешканців житлом: *«Велика кількість блискучих полірованих площ — столів, спинок канап, часами луток та одвірків, а також багатьох так само трохи поприкриваних драперіями дзеркал, відбивали в собі кришталь великих ваз та темну зелень пальм і навіть лаврів. І ті деталі, надаючи всьому мешканню один витриманий тон, — творили враження постійної стужі та крижаних відблисків неживого світу, немов це не було помешкання живих людей, а лише прикрашені для жалібної врочистості притвори церкви»* [11, 51].

Порівняння цього дому з темними, глухими келіями ченців стало ще однією, так само часто згадуваною, асоціацією авторки: *«Враження великої надземної, а не підземної криниці, що складалася з цілого ряду покоїв, підсилював штучний півсмерк, що наповнював усі кімнати. Пригашене*

спущеними або хоч пів спущеними заслонами світло тут, мабуть, переслідували в цілому домі. Не любили тут теж ясных, “ситих” барв. Крім темно-зеленої або оливкової для тканин і полірованого магоню та темно дуба для дреза, жодним не дали голосу» [11, 51].

Головна героїня почувала себе в цьому домі дуже некомфортно, їй бракувало не лише сонячного світла і яскравих барв в інтер'єрі, а й особистої внутрішньої свободи. Тим самим, родинний маєток назавжди лишився для авторки сяючим зовні, але холодним усередині, простором, який вона без жалю покинула при першій же нагоді і більше ніколи туди не поверталася.

Таким чином, концепт «дім» в українській мемуаристиці ХХ століття мав багато конотацій. З одного боку, дім було репрезентовано як житлове приміщення, будівлю, з іншого — як родинне середовище, місце, що поєднувало багатьох членів сім'ї. Найчастіше згадувані типи житла — великі родинні маєтки і прості селянські хати — були одночасно закритими, інтимізованими, й відкритими, публічними, просторами. Вони ставали осереддям життя великої родини, виховними й освітніми центрами, в яких батьки передавали дітям накопичені поколіннями знання й навички. З часом, коли активне життя перемістилося у великі міста, більш типовим видом житла українських мемуаристів стали міські квартири — приватні, комунальні, службові, тому аналізований нами концепт «дім» отримав нові конотації, що потребують більш уважного літературознавчого дослідження.

ДЖЕРЕЛА

1. Васильченко С. Мій шлях / С. Васильченко. Твори : [у 4 т.]. — К. : Вид-во УН УРСР, 1960. — Т. 4. — С. 7–64.
2. Вишня О. Моя автобіографія / Остап Вишня. — Харків : Книгоспілка, 1927. — 16 с.
3. Галич А. Ірина Жиленко та Володимир Дрозд: автопортрет і портрет у мемуарному тексті / А. Галич // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : «Філологічна» : зб. наук. пр. / уклад. Р.А. Криловець. — Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. — Вип. 41. — С. 150–152.
4. Галич А. Портретні пошуки у спогадах Юрія Шевельова / А. Галич // Слово і час. — 2013. — № 7. — С. 82–87.
5. Галич О. Глобалізація і квазідокументальна література : монографія / О.А. Галич. — Рівне : ЛНУ імені Тараса Шевченка ; видавець О. Зень, 2015. — 200 с.
6. Галич О.А. Документальна література та глобалізаційні процеси у світі : монографія / О.А. Галич. — Луганськ : СПД Резніков В.С., 2013. — 264 с.
7. Галич О.А. Fiction і non fiction у літературі: проблеми теорії та історії / О.А. Галич. — Луганськ : СПД Резніков В.С., 2013. — 368 с.
8. Довженко О.П. Зачарована Десна / О.П. Довженко // Довженко О.П. Зачарована Десна : [кіноповісті, оповідання] / О.П. Довженко. — Харків : Фоліо, 2013. — С. 167–213.
9. Заливчий А. Дитинство : автобіографічні новели / А. Заливчий. — К. : Пролетарська Правда, 1929. — 45 с.
10. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття : автобіографічний дискурс : монографія / Ірина Констанкевич. — Луцьк : Вежа-Друк, 2014. — 420 с.

11. Королева Н. Без коріння: життєпис сучасниці / Н. Королева // Королева Н. Без коріння. Во дні они. *Quid est Veritas?* : [повість, роман, новели, оповідання, спогади] / Н. Королева. — Дрогобич : Відродження, 2007. — С. 45–200.
12. Мажара Н.С. Дифузія жанрів як ознака генологічної моделі мемуаристики / Н.С. Мажара // Молодий вчений. — 2015. — № 3 (18). — С. 117–120.
13. Мажара Н. Екзистенціальна парадигма метажанрової дефініції мемуарів / Н. Мажара // Теоретична і дидактична філологія. — 2011. — Вип. 9. — С. 214–222.
14. Поліщук В. Дороги моїх днів / В. Поліщук. Блажен, хто може горіти... : [автобіографія, щоденники, листи]. — Рівне : Азалія, 1997. — С. 6–26.
15. Пчілка О. Автобіографія / Олена Пчілка (О. Косач). Оповідання : з автобіографією ; [до друку виготовував Т. Черкаський]. — Харків : Рух, 1930. — С. 5–46.
16. Пчілка О. «Золоті дні золотого дитячого віку...» : [автобіографічний нарис] / Олена Пчілка ; [упоряд., підготов. текстів, передм. та приміт. Л.П. Мірошниченко, А.В. Ріпенко ; худож. оформл. О.А. Базилевича]. — К. : Веселка, 2011. — 79 с.
17. Русова С. Мемуари / С. Русова. Мемуари. Щоденник. — К. : Поліграфкнига, 2004. — С. 9–242.
18. Стадніченко О.О. Рецепція духовності та антидуховності в епоху шістдесятництва в мемуарах «Як по струні безодню...» Леоніда Кореневича / О.О. Стадніченко // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність : зб. наук. пр. / [за ред. д-ра філол. наук С.І. Ковпик]. — Вип. 6. — Кривий Ріг : КП ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2015. — С. 335–345.
19. Стадніченко О. Тарас Шевченко в українській мемуаристиці кінця ХХ — початку ХХІ століття / О. Стадніченко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. — 2014. — Вип. 1 (31). — С. 223–226.
20. Федунь М.Р. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття: історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика : монографія / М.Р. Федунь. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2010. — 452 с.

Татьяна Черкашина

КОНЦЕПТ «ДОМ» В УКРАИНСКОЙ МЕМУАРИСТИКЕ ХХ ВЕКА

Статья посвящена анализу основных значений концепта «дом» в мемуарных произведениях украинских авторов ХХ века. Объектом исследования стали мемуарные произведения «Мой путь» Степана Васильченко, «Автобиография» Остапа Вишни, «Зачарованная Десна» Александра Довженко, «Детство» Андрея Заливчего, «Без корня» Наталены Королевой, «Дороги моих дней» Валерьяна Полищука, «Золотые дни золотого детского возраста» и «Автобиография» Олены Пчилки, «Мемуары» Софии Русовой. Было проанализировано два основных значения этого концепта — дом как помещение, место, пригодное для жилья; и дом как объединение людей, семья со своими устоявшимися привычками, правилами, традициями. Наиболее часто упоминаемыми в украинской мемуаристике ХХ века типами жилья были большие семейные усадьбы, простые крестьянские избы и городские квартиры. Как правило, они были одновременно приватным и публичным пространствами; образовательными, воспитательными, интеллектуальными центрами; местом, где пересекались разные языки, разные культуры, разные традиции. В украинской мемуаристике ХХ века концепт «дом» был тесно связанным с концептами «семья», «счастье», «покой», «уют». В отдельных мемуарных произведениях он актуализируется как холодное, безразличное, отчужденное пространство.

Ключевые слова: мемуары, концепт «дом», усадьба, изба, семья, пространство.

Tetiana Cherkashyna

THE CONCEPT "HOME" IN UKRAINIAN LITERARY MEMOIRS OF 20TH CENTURY

The article is devoted to the study of the concept "home" in the Ukrainian literary memoirs of the 20th century. The object of this study is the literary memoirs works "My Way" by Stepan Vasylychenko, "Autobiography" by Ostap Vyshnia, "Enchanted Desna" by Oleksandr Dovzhenko, "Childhood" by Andrii Zalyvchyi, "Without Roots" by Natalena Koroleva, "The Roads of My Days" by Valeriian Polishchuk, "The Golden Days of the Golden Childhood" and "Autobiography" by Olena Pchilka, "Memoirs" by Sophia Rusova. The article examines two primary meanings of this concept — the home as the building, the house,

the place livable in; and the home as the connecting people, the family with its established habits, rules, and traditions. The large family estates, simple peasant houses and urban apartments are the most common types of housing represented in the Ukrainian literary memoirs works of the 20th century. Usually they were at the same time private and public space; training, educational and intellectual centers; the place where different languages, different cultures, different traditions cross. In the Ukrainian literary memoirs of the 20th century the concept "home" is associated with the concepts "family"; "happiness"; "calm"; "comfort". This concept can be updated in other memoirs as the cold, indifferent and alienated space.

Key words: memoirs, concept "home", estate, house, family, space.

УДК 821.131.1.09

Галина Шовкопляс

РЕЦЕПТИ ВІД УМБЕРТО ЕКО. ДЕЩО ПРО НАПИСАННЯ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ДЕТЕКТИВІВ

У статті надано аналіз роману Умберто Еко «Ім'я рози» як типологічної моделі постмодерністського детективу. Розглянуто використання цієї моделі у постмодерністських детективах різних національних літератур.

На основі принципів Умберто Еко, які викладені у його не-художньому творі «Роль читача. Дослідження з семіотики текстів», детально проаналізована схема «автор – наратор – читач», що діє у «відкритих текстах» постмодерністського детективу.

Ключові слова: типологічна модель постмодерного детективу, схема «автор – наратор – читач», семіотика тексту, модель читача, «ідеальний читач» у розумінні Умберто Еко.

Роман Умберто Еко «Ім'я рози» починається вступом, де письменник зрікається авторства: Еко через низку посередників передає право на авторство німецькому ченцю Адсону із Мелька, який жив у XIV сторіччі: «У цій атмосфері великого неспокою я захоплено читав неймовірну історію Адса Мелькського, і вона так вплинула на мене, що я майже з ходу взявся перекладати її» [9, 21]. Відтак у романі слово переходить до ченця, а письменник виступає перекладачем і видавцем. Отже, письменник постає як перекладач і видавець чужого рукопису, в якому чернець-бенедиктинець на схилі років розповідає дивовижну історію, що пережив замолоду.

За принципом, викладеним у «Нотатках на маргінесі "Імені рози"», — «кожна книга говорить лише про інші книги і складається з інших книг» [10, 97] — письменник об'єднує під однією обкладинкою, в межах одного твору, дві історії. Одна з них є історією отримання рукопису, друга — рукопис як такий. Кожна з історій має окремий сюжет, який розгортається в різних часових площинах і з різними персонажами.

Перша з історій — це майже стереотипна історія кохання на тлі буремних подій: «Я втішався цією вченою знахідкою, чекаючи у Празі на близьку мені особу. Через шість днів у це безталанне місто вторглися радянські війська» [9, 21].

Приєм фіктивного авторства використовували чимало літературних попередників Еко з метою надання достовірності подіям, що описували.

Постмодерніста Еко важко запідозрити у такій простосердній цілі, хоча, поміж іншим, він дбає про достовірність, називаючи у першому рядку книги точну дату подій — 16 серпня 1968 року. Його простосердності не доводиться довіряти вже тому, що назва передмови віддає присмаком засадничої постмодерної іронії. Перекладачка творів Умберто Еко російською мовою Олена Костюкович слушно зауважує: «В архаїці Еко завжди прихована іронія» [5].

Назва першого розділу роману відверто іронічна — «Ясна річ. Рукопис» [9, 21]. Ще більшою стає впевненість у тому, що читачеві пропонується певна гра, коли анонімний перекладач вимовляє це слово — «гра», згадуючи книгу Міла Темешвара, фіктивного автора, якого вигадав Борхес: «...я розкопав іспанський переклад книги Міла Темешвара "Про застосування дзеркал при грі у шахи"» [9, 23]. Отже, йдеться не про достовірність, а про гру.

В «Нотатках на маргінесі "Імені рози"» Еко визначив жанр твору як детектив. В іншій своїй нехудожній роботі «Роль читача. Дослідження з семіотики текстів» письменник стверджує, що всі його твори є «відкритими текстами»